

Edukacja na turystycznych szlakach owocowych w Polsce – przykład Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego

Julia Chmielowiec

chmiejula@gmail.com

Karolina Buczkowska-Gołąbek

buczkowska@awf.poznan.pl

AWF w Poznaniu, Katedra Turystyki i Rekreacji

Zakład Przyrodniczych i Kulturowych Podstaw TiR

ORCID: 0000-0001-8159-4215

Abstrakt

Niniejsza publikacja ma na celu analizę działań związanych z edukacją na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym jako jednym z czterech przykładów turystycznych szlaków owocowych w Polsce. Wybór tematu wyniknął z faktu, że turystyczne szlaki owocowe w Polsce są jeszcze mało rozpropagowane i rzadko badane, mimo ich rosnącego znaczenia, co sprawiło, że zaistniała potrzeba wypełnienia tej luki badawczej.

Badanie działań edukacyjnych w turystyce na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym oparliśmy o przeprowadzoną analizę krytyczną literatury i źródeł internetowych, zastosowane metody jakościowe badań: wywiad z koordynatorką Szlaku oraz badania terenowe (obserwacja uczestnicząca), a także metody ilościowe: sondaż diagnostyczny z wykorzystaniem techniki ankiety przeprowadzony wśród turystów odwiedzających Szlak.

Wyniki badań wykazały, że Sandomierski Szlak Jabłkowy cieszy się dużym zainteresowaniem turystów, którzy wysoko ocenili jego walory i aktywności edukacyjne. Większość respondentów zadeklarowała chęć ponownej wizyty, co wskazuje na satysfakcję z dotychczasowych doświadczeń. Istotnym wnioskiem jest także to, że turyści wykazali szczególne zainteresowanie możliwością uprawiania enoturystyki dostępnej w postaci trasy winiarskiej SSJ, co podkreśla potrzebę dalszego rozwijania tej części oferty. Analiza ujawniła także, że jest potrzeba intensyfikacji działań promocyjnych na szlaku, a także przeprowadzenie podobnych badań wśród rodzin z dziećmi i dzieci.

Słowa kluczowe: turystyka kulinarna, szlaki kulinarne, turystyczne szlaki owocowe, edukacja, Sandomierski Szlak Jabłkowy

Wprowadzenie

Jednym z ciekawszych przykładów kulinarnych atrakcji turystycznych są szlaki kulinarne. Zachęcając wiele osób do udziału w tematycznych podróżach, nie tylko promują lokalne produkty, ale także pełnią ważną funkcję edukacyjną oraz są doskonałym sposobem na ukazywanie potencjału miejsca i jego walorów turystycznych – przede wszystkim o charakterze przyrodniczym i kulturowym. Za relatywnie nowe

szlaki, która integrują elementy agroturystyki, tradycji oraz promocji lokalnych produktów rolnych można uznać w Polsce szlaki owocowe. Przemierzając wytyczone, malownicze owocowe trasy, turyści mają okazję poznać różnorodność rodzimych gatunków owoców oraz zanurzyć się w kulturę i tradycje regionów z wieloletnią historią sadownictwa i zbioru owoców. Każdy z tych szlaków nie tylko promuje zdrową żywność i ekoturystykę, lecz także wspiera zrównoważony rozwój lokalnych społeczności. Dają także niepowtarzalną okazję do degustacji regionalnych specjałów, nie tylko owocowych oraz do uczestnictwa w tradycyjnych festynach i warsztatach. W swych założeniach, podobnie jak i inne kulinarne szlaki turystyczne, te owocowe mają na celu także edukowanie swych gości.

Celem prowadzonych przez nas badań jest charakterystyka tej właśnie edukacyjnej strony turystycznych szlaków owocowych w Polsce. Zależało nam na tym, by zbadać, w jaki sposób (i czy w ogóle) przyczyniają się one do edukacji turystów oraz w jakim zakresie. Głównym naszym problemem badawczym stało się tym samym określenie działań edukacyjnych realizowanych na wybranych szlakach owocowych w Polsce, a w ramach pracy szukałyśmy odpowiedzi na trzy pytania badawcze:

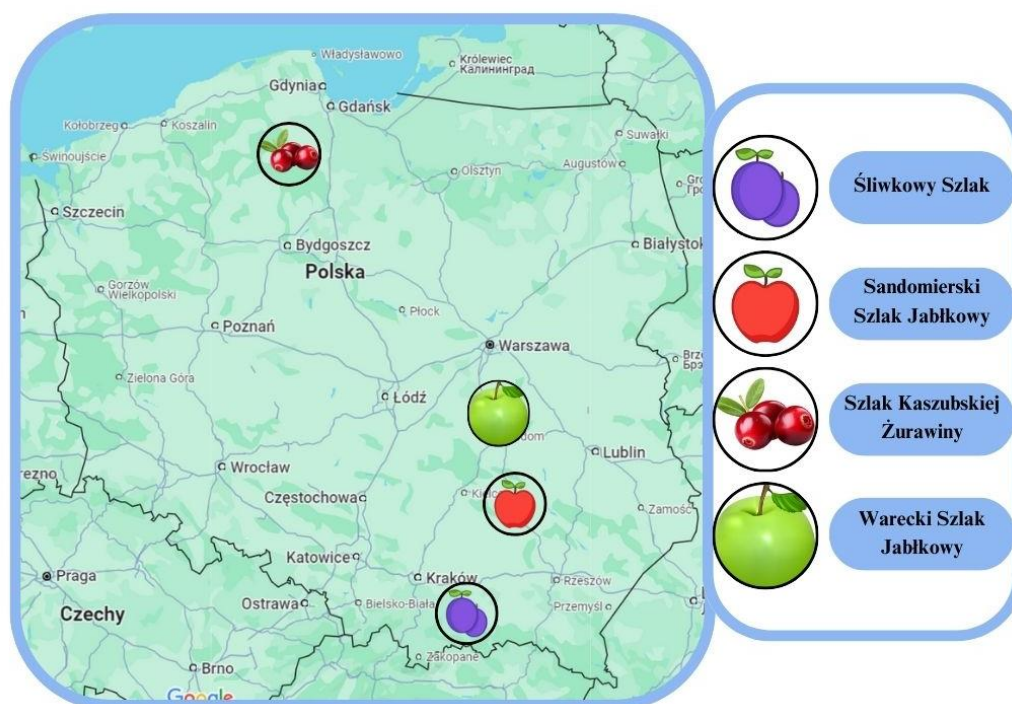
- 1) jakie szlaki owocowe funkcjonują i aktywnie działają i jaka jest ich specyfika?,
- 2) jak wyglądają działania edukacyjne na turystycznych szlakach owocowych w Polsce?,
- 3) jak turyści odbierają i postrzegają istniejące w Polsce szlaki owocowe?

Wybór tematu badań wyniknął z faktu, że turystyczne szlaki owocowe w Polsce są jeszcze mało rozpropagowane i rzadko badane, mimo ich rosnącego znaczenia. Brak szczegółowych analiz ich roli edukacyjnej sprawia, że istnieje potrzeba wypełnienia tej luki badawczej. Dlatego podjęcie tego tematu w różnych publikacjach jest istotne zarówno dla rozwinięcia rozważań teoretycznych, jak i odniesienia się praktycznych zastosowań w turystyce tematycznej.

W Polsce istnieje obecnie około 40 szlaków kulinarnych o różnej tematyce (ich dokładna liczba i aktualny stan jest trudny do ustalenia i zweryfikowania), na których owoce są jednym z wielu elementów wzbogacających ofertę produktową. Kwerenda dostępnej literatury oraz źródeł internetowych (w tym mediów społecznościowych), a także kontakt z koordynatorami kilku szlaków kulinarnych Polski, pozwolił ustalić, że aktualnie w Polsce czynnie działają cztery turystyczne szlaki owocowe: Sandomierski Szlak Jabłkowy, Szlak Jabłkowy w Największym Sadzie Europy (dawny Warecki Szlak Jabłkowy), Śliwkowy Szlak i Szlak Kaszubskiej Żurawiny (nie uwzględniamy tu

Małopolskiego Szlaku Owocowego, który powstał 20 lat temu, ale na którym nie są aktualnie podejmowane żadne widoczne działania) (szlaki przedstawione są na ryc. 1).

Możemy także wskazać kolejne pięć – to szlaki winiarskie, opierające się na wytwórstwie wina z winogron, które jednak nie są przedmiotem naszego zainteresowania.



Ryc. 1. Rozmieszczenie wybranych szlaków owocowych na mapie Polski

Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzając analizę funkcjonowania tych szlaków oraz ich założeń i oferty turystycznej – ze szczególnym uwzględnieniem aspektu edukacyjnego – udało nam się zebrać sporo materiału badawczego, który postanowiłyśmy podzielić na dwie części i zaprezentować w dwóch odrębnych publikacjach na łamach czasopisma „Turystyka Kulturowa”. W pierwszej piszemy o Sandomierskim Szlaku Jabłkowym, na którym przeprowadziłyśmy najobszerniejsze, kilkietapowe badania, w kolejnym artykule zaprezentowana zostanie analiza pozostałych trzech szlaków.

Prezentacja działań edukacyjnych w turystyce na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym opiera się o przeprowadzoną analizę krytyczną literatury i źródeł internetowych, zastosowane metody jakościowe badań: wywiad z koordynatorką Szlaku p. Alicją Stępień (wywiad pogłębiony przeprowadzony w sierpniu 2024 r.) oraz badania terenowe (obserwacja uczestnicząca), a także metody ilościowe: sondaż

diagnostyczny z wykorzystaniem techniki ankiety przeprowadzony (sierpień 2024 r.) wśród turystów odwiedzających Szlak.

Edukacja kulinarna w turystyce na szlakach owocowych

W dzisiejszym świecie poszanowanie tradycji kulinarnej odgrywa istotną rolę w zachowaniu dziedzictwa kulturowego oraz w kształtowaniu tożsamości społeczności, w których ludzie doceniają i kontynuują praktyki kulinarne swoich przodków, przekazując je kolejnym pokoleniom. Realizowane jest to na różnych płaszczyznach, ale przede wszystkim poprzez edukację, która jest kluczowym elementem właściwego rozwoju człowieka i stymulantem do przetwarzania nowo zdobytych informacji.

Edukacja kulinarna dzieci, młodzieży i dorosłych może być realizowana na różne sposoby, a jednym szczególnie ważnym jest turystyka. Uczestnictwo w wydarzeniach kulinarnych, podróże szlakami kulinarnej przygody, odwiedzanie restauracji oraz muzeów specjalizujących się w sztuce kulinarnego rzemiosła, obserwowanie procesów technologicznych w zakładach przetwórstwa spożywczego, a także nauka przygotowywania regionalnych specjałów – to wszystko stanowi esencję edukacji kulinarnej poprzez turystykę, a także odrębnej formy turystyki: turystyki kulinarnej.

Edukacja kulinarna poprzez turystykę kulinarną jest w pełni zasadna, jako że ta forma turystyki opiera się o „zamierzone, eksploracyjne/odkrywcze uczestnictwo turysty w zwyczajach oraz tradycjach »Innego«, związanych z jedzeniem i jego przygotowywaniem (ang. *foodways*)”, co – jak wyjaśnia autorka definicji L. Long [2010, s. 21, 23] – obejmuje w szczególności konsumpcję, przygotowywanie i prezentację dań i produktów, kuchnię, układ posiłków, menu i ich planowanie, zasady żywieniowe, techniki jedzenia, zwyczaje żywieniowe, etos jedzenia, tabu pokarmowe, przepisy kulinarne – ich wykorzystywanie i spisywanie, uczestniczenie w kursach gotowania czy styl jedzenia kultur innych aniżeli nasza własna. Uczestnictwo w owych *foodways* obejmuje pełne spektrum aktywności związanych z jedzeniem, a samo to pojęcie sugeruje, że jedzenie jest siecią powiązań systemów: fizycznych, społecznych (komunikacyjnych), kulturowych, ekonomicznych, duchowych i estetycznych [Long, 2010, s. 23]¹.

¹ Tłumaczenie: K. Buczkowska-Gołąbek (pierwotnie zawarte w: Buczkowska-Gołąbek K., Dominik P., Kociszewski P., *Kulinaria wizytówką regionów turystycznych*, Warszawa, 2018, s. 90-91). W oryginale: “The intentional, exploratory participation in the foodways of another” [Long, 2010, s. 20–21] oraz “Participation in foodways implies the full spectrum of activities surrounding food. The term »foodways« suggests that food is a network of activities and systems – physical, social (communicative), cultural, economic, spiritual, and aesthetic” [Long, 2010, s. 23].

„Turystyka kulinarna spełnia ważną funkcję społeczną. Rozwija u turystów świadomość różnorodności kulinarnej, pomaga im poznać, zrozumieć i docenić tradycje kuchni regionalnych oraz wartości kulturowe, które są z nimi związane. Przyczynia się to do lepszego poznania odwiedzanych miejsc i społeczności (...) Poznanie procesu produkcji przez odwiedzających zwiększa zaufanie i wiarygodność producenta, [Woźniak, Batyk 2015, s. 101, za: Kurek 2008, s. 222-226].

Szczegółowa lista działań w turystyce, które niosą w sobie pierwiastek edukacji kulinarnej, a określanych fachowo produktami turystycznymi zawarta jest w tabeli 1. Jest ona bardzo obszerna, co świadczy o dużym spektrum możliwości, które turystyka daje, by edukować i bawić turystów. Także w zakresie dziedzictwa kulinarnego owoców i współczesnego ich znaczenia. Sandomierski Szlak Jabłkowy wpisuje się w liczne z podanych przykładów i kategorii, będąc jednocześnie kompleksowo przykładem produktu złożonego (Produkt – Szlak).

Tabela 1. Kategorie produktu turystycznego wraz z przykładami charakterystycznymi dla turystyki owocowej

Kategoria produktu turystycznego		Przykłady
Produkty turystyczne proste	Usługa	• degustacje potraw, produktów lokalnych • zwiedzanie z przewodnikiem (w tym interaktywne, fabularyzowane) • warsztaty kulinarne i inne, np. zielarskie, nalewkarskie, winiarskie, zapraw przetworów itp. • kursy gotowania • posiłek/danie na zamówienie • zorganizowane wydarzenie: zbiór owoców itp. • udział-praca przy winobraniu, zbiorach owoców itp. • gra terenowa o tematyce kulinarnej, np. na targu owocowo-warzywnym • porady dietetyków • warsztaty fotografii i stylizacji kulinarne • pobyt na targach i zakupy produktów regionalnych z doradcą • obserwacja (bierna lub czynna) czynności związanych z uprawą lub przetwórstwem owoców
	Rzecz	• przewodniki opisujące gastronomię regionu • książki z przepisami • produkty certyfikowane • gadżety kuchenne z logo miejsca • produkty regionalne (opakowanie, etykieta) • produkt żywnościowy z logo miejsca/obiektu • dania z menu restauracyjnych
	Obiekt	• muzea, skanseny, izby pamięci • czynne miejsca produkcji, np. przetwórnice i manufaktury owocowe • nieczynne miejsca produkcji, np. dawne przetwórnice owocowe • manufaktury, np. czekolady z owocami • ogrody, sady, winnice, pasieki, plantacje owoców • restauracje, karczmy, food trucki i inne typowe lokale gastronomiczne oraz wyjątkowe, np. z gwiazdką Michelin, kuchnią molekularną • szkoły i akademie kulinarne • sklepy z żywnością tradycyjną, ekologiczną • sklepy z owocami, winami itp. • gospodarstwa agroturystyczne • targowiska miejskie i wiejskie, hale żywności • winiarnie, pijalnie soków

	Wydarzenie	• pokazy i prezentacje produkcji żywności • festiwale i konkursy gastronomiczne • uroczystości otwarcia lokali gastronomicznych • spotkania z szefami kuchni, restauratorami, enologami, sommelierami, dietetykami, celebrytami kulinarnymi, znawcami kuchni regionalnych, sadownikami • autorami książek kucharskich • członkami lokalnych grup działania, pracownikami rodzinnych manufaktur • akcje typu <i>Restaurant Week</i> • wystawy o tematyce kulinarnej • jarmarki regionalne, festyny, targi i kiermasze żywności • rekordy gotowania/spożywania wybranych dań
Produkty turystyczne złożone	Impreza	• wycieczki o tematyce kulinarnej • 1-dniowe i dłuższe pakiety tematyczne w wybranych obiektach • weekendy/wczasy kulinarne • pobyty świąteczne • pobyty w gospodarstwie agroturystycznym
	Szlak	Szlaki owocowe odnoszące się do: • określonej przestrzeni (miejskie, regionalne itp.) • wybranego tematu/produktu kulinarnego
	Miejsce/obszar	Kontynent / kraj / region / województwo / miejscowość / jednostki partnerskie (projekty)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przykładów charakterystycznych dla turystyki kulinarnej kategorii produktu turystycznego wg Buczkowskiej-Gołąbek, Dominika i Kociszewskiego [2018, s. 90-91; podstawa teorii kategorii produktu turystycznego za: Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010].

Szlaki kulinarne w Polsce dzielą się na: 1) szlaki prowadzące przez punkty gastronomiczne, oferujące dania kuchni lokalnej, regionalnej i narodowej; 2) szlaki tematyczne skupiające się w głównej mierze na winie; 3) szlaki dedykowane lokalnym, regionalnym i tradycyjnym produktom żywnościowym oraz 4) szlaki dedykowane lokalnym, regionalnym i tradycyjnym potrawom [Woźniczko, Jędrysiak, Orłowski, 2015, s. 109-110]. Sandomierski Szlak Jabłkowy, podobnie jak pozostałe szlaki owocowe, odzwierciedla zasadniczo każdą z czterech kategorii, choć najsilniej trzecią, jako że jabłko zalicza się do produktów żywnościowych, wokół którego rozwija się region i jego dziedzictwo kulinarne. W niniejszym artykule przyglądamy się sieci tych powiązań (w kontekście edukacji, którą ze sobą niosą) na tym właśnie szlaku turystycznym.

Szlaki kulinarne odgrywają szczególną rolę w procesach edukacyjnych turystów. Umożliwiają turystom bezpośrednie „obcowanie z wiedzą” na temat wybranych produktów lokalnych. Dają również szansę aktywnego uczestnictwa oraz nauki obsługi różnych urządzeń wykorzystywanych do produkcji wytworów kulinarnych, a także rozwijają umiejętności społeczne poprzez osobiste kontakty zarówno z jednostkami, jak i społecznościami zajmującymi się wytwarzaniem żywności [Dominik 2016, s. 284]. Co więcej, „człowiek będący na szlaku kulinarnym wielozmysłowo poznaje zastaną rzeczywistość: podziwia wzrokiem, smakuje, wącha, dotyka, wykonuje czynności, zadaje pytania, słucha opowieści i przyswaja informacje” [Dominik 2016, s. 284].

Ważne jest jednak, by elementy takiego szlaku były spójne i układały się w jedną całość, a sam szlak nie był monotematyczny [Dominik 2014, s. 19], nawet jeśli dotyczy jednego produktu czy tematu, jak na przykład jabłka. Dlatego też podstawowej ofercie szlaku, opartej o jego przewodnią ideę musi towarzyszyć pakiet usług towarzyszących, wzbogacających i uatrakcyjnających pobyt na danym terenie – P. Dominik [2014, s. 20] wskazuje tu na oferty biernego i czynnego wypoczynku, zwiedzania innych obiektów poza szlakiem, uczestniczenia w ofercie kulturalnej.

Szlaki kulinarne bardzo silnie odwołują się do regionalnego czy lokalnego dziedzictwa. B. Žuromskaite i R. Dačiulytė [2015, s. 277-278] wskazały, że jednym ze sposobów, dzięki którym turyści mogą poznawać dziedzictwo kulinarne danej przestrzeni (w tym na szlaku kulinarnym), są programy edukacyjne, które służą zdobyciu wysokiej jakości wiedzy kulinarnej przez turystów. Skuteczność tych programów zależy jednak od poziomu ich jakości, zarówno pod względem merytorycznym, jak i organizacyjnym. Program edukacyjny powinien więc posiadać uzasadnienie historyczne („w zależności od grupy wiekowej należy akcentować różne aspekty, a także korzystać z innych źródeł historycznych”), łączyć historię regionu z produktem dziedzictwa kulinarnego i nawiązywać do obrzędów i tradycji, które kiedyś towarzyszyły wytwarzaniu danego produktu. Ponadto, warto aby zawierał w sobie elementy aktywności („turysta własnoręcznie powinien wykonać produkt lub potrawę”), a prowadzący program musi mieć wiedzę nie tylko praktyczną, ale i historyczną. Wreszcie także: program powinien odbywać się w autentycznym miejscu/otoczeniu/wystroju.

Aby szlak kulinarny mógł sprawnie funkcjonować i realizować swoją ideę tematyczną, musi posiadać nie tylko nazwę, logo i trwałość oferty, ale także spełniać cztery kryteria podstawowe: 1) dostępności, 2) oznaczenia w terenie, 3) uzasadnionej tematyzacji oraz 4) koordynacji [więcej w: Kruczek 2011, s. 102]. I ważne by realizował zasadę: „[Szlaki kulinarne]... to doświadczenia z prawdziwego zdarzenia z nutką kulinarną: jedna ich część to część kulturalna, kolejna to część przygodowa i trzy części są smakowe. Od małych wycieczek po gastronomiczne odyseje, sprawimy, że będziesz chrupać, popijać i saczyć tak jak miejscowi”² [Dahl 2019, s. 403, za Intrepid Group

² W oryginale: „[Food trails]... are real-world experiences with a foodie twist: one part cultural, one part adventure and three parts delicious. From bite-sized trips to gastronomic odysseys, we'll get you munching, crunching, sipping and slurping just like the locals.”

2017]. Odnosząc się do przedstawionych założeń teoretycznych należy stwierdzić, że badany Sandomierski Szlak Jabłkowy wszystkie te kryteria spełnia.

Sandomierski Szlak Jabłkowy – ogólna charakterystyka szlaku

Sandomierski Szlak Jabłkowy prowadzi przez jedne z najważniejszych obszarów sadowniczych w kraju, znajdujących się na płaskowyżach lessowych Ziemi Sandomierskiej. Umożliwia podziwianie starannie pielęgnowanych drzew i degustację soczystych jabłek w różnych postaciach, gwarantującą niesamowite doznania smakowe.

Początki sadów owocowych w tamtych rejonach wzięły się od cystersów przy klasztorze w miejscowości Koprzywnica. Sady cysterskie powstawały pod koniec XII wieku i pierwotnie zawierały dzikie jabłonie i odmiany, takie jak: renety, czubatki, kosztele. Także w następnym wieku ogrody takie posiadali dominikanie przy kościele św. Jakuba w Sandomierzu, a dokumenty historyczne z XVII wieku opisują to miasto jako „skąpane w ogrodach, gdyż niemal każdy mieszczanin sandomierski posiadał sady jabłoniowe”. Dopiero w latach 20. XX wieku zaczęto zakładać szkółki tych drzew owocowych zajmując się uprawą odmian, takich jak np. papierówka, bukówka, żeleźniak, grochówka, szara reneta czy jonatan.

Obecnie w regionie sandomierskim około 20 tys. ha przypada na produkcję sadowniczą, z czego uprawa jabłoni ma największy udział: „corocznie – w zależności od obfitości plonów – pozyskuje się od 600 tys. do blisko 700 tys. ton jabłek” [*Kilka słów o regionie*]. Klimat tego obszaru nadaje jabłkom sandomierskim charakterystyczny smak i zapach, czego skutkiem jest wpisanie ich z dniem 07.02.2011 r. na listę produktów tradycyjnych w kategorii Warzywa i owoce w województwie świętokrzyskim [*Jabłka sandomierskie* 2018]. Stowarzyszenie stara się również zarejestrować tę nazwę jako Chronione Oznaczenie Geograficzne, a spełniający wymogi wniosek czeka na ostateczną weryfikację [<https://szlakjablkowy.pl/>, 17.07.2024 r.].

Utworzenie szlaku poprzedziły liczne konferencje (organizowane już od 2003 roku), mające na celu dzielenie się doświadczeniami i inspirowanie lokalnej społeczności, co miało uzasadnić potrzebę utworzenia szlaku. Pomysł szybko zdobył szerokie poparcie, co pozwoliło na rozpoczęcie prac nad jego realizacją. Zaangażowanie licznych podmiotów, takich jak samorządy terytorialne, instytucje i stowarzyszenia, stało się kluczowym czynnikiem rozwoju nowego przedsięwzięcia. Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego (ŚODR) był odpowiedzialny za opracowanie trasy

szlaku, przygotowanie przewodnika oraz organizację spotkań edukacyjnych. Uroczyste otwarcie szlaku miało miejsce 17 września, w przeddzień tradycyjnego Święta Jabłkobrania w Obrazowie. Jednak dopiero 5 lutego 2008 roku założono Stowarzyszenie „Sandomierski Szlak Jabłkowy”, które od tego momentu przejęło główną rolę w realizacji działań, współpracując z ŚODR i innymi podmiotami [<https://szlakjablkowy.pl/>, 17.07.2024]. Szlak otrzymał również swoje logo, na którym widnieje drzewko jabłoni (ryc.2).



Ryc. 2 Logo Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego

Źródło: https://szlakjablkowy.pl/wp-content/uploads/2024/02/SSJ-Logo_mniejsze.png, data dostępu: 26.08.2024 r.

W lipcu 2013 roku Stowarzyszenie Sandomierski Szlak Jabłkowy (SSJ) rozpoczęło realizację projektu „Na sandomierskim szlaku – promocja Ziemi Sandomierskiej”. Projekt, współfinansowany przez Szwajcarię w ramach programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi UE, miał na celu promocję regionu poprzez 50 atrakcji rozmieszczonych na pięciu szlakach: *agroturystycznym*, *winiarskim*, *artystycznym*, *kulinarnym* oraz *aktywnym*. Projekt skutecznie wzmocnił współpracę 35 członków SSJ, 10 samorządów oraz 30 lokalnych instytucji i organizacji z powiatu sandomierskiego, tworząc wspólne narzędzia promujące region [<https://szlakjablkowy.pl/>, 17.07.2024 r.]. Aktualnie atrakcje Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego rozmieszczone są na czterech podzielonych tematycznie szlakach – *apetycznym*, *artystycznym*, *agroturystycznym* oraz *winiarskim* (omówione w dalszej części artykułu).



Ryc. 3 Zarys szlaku przedstawiający atrakcje Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego

Źródło: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=824625129707183&set=a.330466275789740>, post z 15.04.2024 r., data dostępu: 24.09.2024 r.

Dusza samego szlaku, jak i całe dziedzictwo walorów regionalnych, znajduje się w budynku starej szkoły w Obradowie. „Izba Tradycji Ogrodniczej” to małe muzeum ogrodnictwa, tworzona przez społeczność lokalną. Dzięki pomocy w organizacji i gromadzeniu eksponatów udało się zebrać proste sprzęty domowe, przedmioty codziennego użytku (takie jak te z kuchni), narzędzia rolnicze i związane z hodowlą zwierząt, a także artystyczne wyroby dekoracyjne. Wystawa ukazuje zatem wybrane aspekty kultury ludowej dawnych mieszkańców Ziemi Sandomierskiej wraz z fotografiami owoców i regionu.

Sandomierski Szlak Jabłkowy (SSJ) ma na celu promocję regionu sandomierskiego poprzez eksponowanie jego dziedzictwa kulturowego, historycznego i kulinarnego oraz zacieśnienie współpracy między lokalnymi producentami, organizacjami i instytucjami. Strategia na 2024 rok i dalszą działalność [Strategia działania...] uwzględnia cztery cele strategiczne, odpowiadające potrzebom. Konsultacje członków Stowarzyszenia i dokładna analiza wykazała, że istnieje potrzeba zwiększenia zaangażowania społecznego, doprowadzenia do niezależności finansowej oraz pozyskanie większej ilości działaczy i wolontariuszy. Idzie to też w parze ze wzrostem ich kompetencji i rozwojem osobistym.

Plan działania Stowarzyszenia skupia się na kilku kluczowych obszarach. Stowarzyszenie ma na celu dynamiczny rozwój Ziemi Sandomierskiej jako regionu atrakcyjnego turystycznie, zarówno na krajowym, jak i międzynarodowym rynku.

Istotnym aspektem działalności jest integracja różnych środowisk: samorządowego, gospodarczego, zawodowego oraz wszystkich zainteresowanych rozwojem turystyki w regionie. Stowarzyszenie dąży do ustanowienia efektywnej platformy współpracy pomiędzy sektorem turystycznym a władzami lokalnymi i krajowymi. Promuje aktywność członków w zakresie organizacji i rozwijania turystyki zarówno miejskiej, jak i wiejskiej, wspierając rozbudowę niezbędnej infrastruktury, takiej jak drogi, modernizacja zakwaterowania oraz oznakowanie szlaków.

Kolejnym elementem strategii jest tworzenie i rozwój regionalnego systemu informacji turystycznej, który efektywnie integruje się z ogólnokrajowymi strukturami zarządzania informacją turystyczną. Stowarzyszenie zapewnia także ochronę i promocję walorów kulturowych i przyrodniczych obszarów wiejskich oraz chce podejmować działania na rzecz zrównoważonego rozwoju środowiska i lokalnej produkcji żywności. Dodatkowo bierze sobie za cel wspieranie promocji rękodzieła artystycznego, podnoszenie poziomu kulturowego i zawodowego społeczności wiejskich.

Plan zawiera także promowanie różnorodnych form turystyki wiejskiej, ochrony środowiska i kultury oraz współpracę z organizacjami zarówno krajowymi, jak i zagranicznymi. Związane jest to też z rozpowszechnianiem gospodarstw agroturystycznych i innych form turystyczno-edukacyjnych na szlaku. Kolejnym aspektem jest podniesienie jakości usług turystycznych oraz pozyskiwanie funduszy na działalność z różnych źródeł, programów finansowania (przez instytucje rządowe, samorządowe po Unię Europejską).

Poprzez współpracę z Świętokrzyskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Sandomierzu i innymi organami Stowarzyszenie wydaje biuletyny i organizuje wydarzenia. Bierze udział w tworzeniu systemu kategoryzacji noclegów, współpracuje z organizacjami krajowymi i zagranicznymi oraz wymienia doświadczenia z zakresu turystyki. Prowadzi analizy rynku, działalność wydawniczą i reklamową oraz organizuje szkolenia i spotkania wspierające rozwój turystyki. Współpracuje z mediami i instytucjami oraz popiera inicjatywy na rzecz mieszkańców wsi i turystów, we współpracy z władzami i organizacjami społecznymi [*Strategia działania...*].

Szlak jest promowany na wielu lokalnych i ogólnokrajowych imprezach. Stoisko Szlaku wystawiane jest m.in. na targach Polagra Farm oraz Tour Salon w Poznaniu i Międzynarodowych Targach Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki Agrotravel w Kielcach. Coroczną tradycją jest uczestnictwo w Świącie Kwitnącej Jabłoni

w Samborcu oraz Europejskim Święcie Jabłka w Obrazowie. Coroczną tradycją jest też udział w wydarzeniach takich jak Święto Młodego Wina, Jarmark Wielkanocny oraz „Truskawkowa Niedziela” w Sandomierzu. Aktywność stowarzyszenia skupia się także na edukowaniu i doskonaleniu umiejętności członków poprzez warsztaty, szkolenia, spotkania oraz wizyty studyjne. Za jego doskonałą działalność byli wielokrotnie nagradzani. Można tutaj wspomnieć przykładowo o ogólnopolskiej nagrodzie „Czysty Biznes 2006”, gdzie szlak otrzymał i nagrodę za Produkt i usługę w turystyce. Jednym z ostatnich osiągnięć jest docenienie podczas i Gali Champion NGO 2024 za działalność statuetką Obrazowskiego Jabłka [<https://szlakjablkowy.pl/>, 17.07.2024 r.].

Szlak przyciąga gości z całej Polski, zainteresowanych innowacyjnymi inicjatywami oraz dobrymi praktykami lokalnej społeczności Sandomierszczyzny. Wśród odwiedzających znalazły się grupy z gmin Koziegłowy, Sawin, Fundacji Rozwoju Lubelszczyzny, LGD z Chełma, Lubaczowa, Aleksandrowa, Wilkowa i Goraja. Szlak odwiedziła także delegacja LGD „Lider Zielonej Wielkopolski”, dziennikarze i turyści zainteresowani turystyką kulinarną. Obszar szlaku jest także tłem produkcji serialu „Ojciec Mateusz” [<https://szlakjablkowy.pl/>, 17.07.2024 r.].

Edukacja kulinarna na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym

W przypadku badań tego szlaku zastosowałyśmy trzy różne metody badań: analizę materiałów edukacyjnych i promocyjnych dostępnych na stronach internetowych szlaku i w mediach społecznościowych oraz udostępnionych nam przez prezes Szlaku Alicję Stępień, wywiad pogłębiony przeprowadzony z panią prezes (lipiec 2024 r.) oraz sondaż diagnostyczny zrealizowany wśród turystów podróżujących po szlaku (sierpień 2024 r.). Pozwoliły nam one pozyskać różnorodną wiedzę o badanym zagadnieniu.

Oferta edukacyjna Szlaku

Sandomierski Szlak Jabłkowy oferuje różnorodne atrakcje turystyczne i edukacyjne, w tym zwiedzanie gospodarstw sadowniczych i winnic, warsztaty rzemieślnicze, muzea oraz liczne wydarzenia kulturalne i kulinarne. Podział całego szlaku na kategorie ułatwia turystom odnalezienie odpowiedniej atrakcji i daje możliwość podjęcia odpowiednich działań edukacyjnych. Szlak proponuje wspomniane wcześniej cztery trasy tematyczne (ryc. 4).



Ryc. 3 Cztery trasy tematyczne Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego

Źródło: <https://www.facebook.com/photo?fbid=842456591257370&set=pcb.842460091257020>, post z 12 maja 2024 r., data dostępu: 24.09.2024 r.

Wśród tych czterech tras z jabłkami najsilniej związana jest „Trasa Apetyczna”. Aktualnie obejmuje ona 15 gastronomicznych lokalizacji, gdzie można delektować się regionalnymi przysmakami i gdzie jabłka grają pierwszoplanową rolę. Swojskie specjały są znaczącym elementem na tym szlaku. W ofercie znajdują się głównie gospodarstwa sadownicze, restauracje z produktami lokalnymi, kram warzywno-owocowy oraz piekarnia, tłocznia soków i produkcja serów. Jest też pasieka, która oprócz produkcji miódów i degustacji, daje możliwość oprowadzania i przedstawienie jego procesu powstawania krok po kroku. W zaciszu sandomierskich sadów swe oferty zgromadziło 16 gospodarstw agroturystycznych, oferując szeroki pakiet różnorodnych atrakcji kulturowych, przyrodniczych, rekreacyjnych i kulinarnych (to „Trasa Agroturystyczna”).

„Trasa Artystyczna” skupia natomiast 9 miejsc dla miłośników historii, piękna i sztuki, w tym związane z przemysłem owocowym: „Izbę Regionalną” w Wielogórze (to dawna chata ze wsi nieopodal Sandomierza, pełniąca teraz funkcję skansenu) oraz „Izbę Tradycji Ogrodniczej” w Obrazowie. Choć Sandomierski Szlak Jabłkowy ma

w swym haśle jabłka, to nie odcina się od innych tradycji kulinarnych regionu, jak chociażby winiarstwo. Czwarta z ofert to więc „Trasa Winiarska”, w skład której aktualnie wchodzi pięć sandomierskich winiarni z tradycją. Poznać na niej można historię i sekrety winiarstwa, a także posmakować domowego wina gronowego.

Sandomierski Szlak Jabłkowy organizuje i uczestniczy w wielu wydarzeniach, które promują lokalne dziedzictwo owocowe, takich jak: Święto Kwitnącej Jabłoni w Samborcu, Dni Św. Jacka w Klimontowie, Europejskie Święto Jabłka w Obrazowie, Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki Agrotravel w Kielcach, „Truskawkowa Niedziela” w Sandomierzu.

Szlak wychodzi też naprzeciw turystom chcącym odwiedzić najciekawsze, najbardziej malownicze i atrakcyjne miejsca na Ziemi Sandomierskiej. Propozycje do zaoferowania zawierały dotychczas indywidualnie dobrane trasy wycieczek w siedmiu wariantach. W tabeli 2 przedstawiamy cztery z nich najsilniej odnoszące się do dziedzictwa owocowego [*Sandomierski Szlak Jabłkowy – oferta*]. Każda opcja oferowała unikalne doświadczenia, które łączą kulturę, przyrodę i lokalne tradycje. Obejmowały one m.in. degustację szarlotki, tłoczenie soków, smażenie powideł oraz spacer po sadzie i pobyty w winnicach. Także dania oferowane podczas wycieczek w restauracjach i gospodarstwach agroturystycznych zawierały jabłka.

Tabela 2. Oferty wycieczek tematycznych (owocowych) Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego

Wariant	Opis oferty
Wariant I 2-dniowy dla grupy osób dorosłych 40-50 osób	- spacer z przewodnikiem po Górach Pieprzowych; - gospodarstwo agroturystyczne „Dzika Róża” – degustacja szarlotki sandomierskiej; - kolacja w restauracji „Dwór Dwikozy” (żurek świętokrzyski, noga z gęsi na pure salsesi, gorące owoce pod kruszonką); - nocleg w „Gościńcu Koćmierzów”;
	- śniadanie z regionalnymi produktami w „Gościńcu Koćmierzów”; - pobyt w gospodarstwie ogrodniczym „Szymanówka” - prezentacja miejsca, zwiedzanie rodzinnej izby z pamiątkami, degustacja świeżych jabłek i przetworów morelowych; - wizyta edukacyjna w wybranej winnicy znajdującej się na Sandomierskim Szlaku Winiarskim - zwiedzani, krótka lekcja z historii i uprawy winorośli, prezentacja produkowanych win w regionie „Sandomierskiej Toskanii” połączona z ich degustacją; - zwiedzanie „Izby Tradycji Ogrodniczej”; - obiad w pensjonacie „Wojtasówka” (kurczę pieczone z jabłkiem, jabłko pieczone z musem porzeczkowym); - gościna w Izbie Regionalnej w Wielogórze - poczęstunek domowymi przasalami i wiejskim chlebem ze smarówką oraz sandomierskimi tradycyjnymi produktami kwaszonymi; - zwiedzanie Tłoczni soków i 100-letniego Młyna; - piknik na trawie w ogrodach pocysterskich - degustacja regionalnych produktów szlaku apetycznego (koprzywnickiego chleba i podplomyka Gminnej Spółdzielni „Sch” w Koprzywnicy oraz miodów z gospodarstwa pasiecznego „Pasieka Wędrownia”); - relaks w gospodarstwie agroturystycznym „Nad Wisłą”

Wariant II 1-dniowy dla dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym do 20 osób	- wystawy obrazów, fotografii, mini galeria ludowa ze słodkim poczęstunkiem (pieczone jabłka, bułeczki, podplomyki z mlekiem); - zwiedzanie i poznanie historii pocysterskiego zespołu kościelno-klasztornego – gra terenowa; - zwiedzanie młyna, wystawa rękodzieła; - warsztaty bibułkarskie, tworzenie kwiatów z bibuły z Alicją Krawczyk; - zwiedzanie tłoczni i degustacja soków; - plener malarski w sadzie i relaks
Wariant III 2-dniowy dla grupy osób dorosłych dla 30-40 osób	- obiad z deserem w „Wojtasówce” (kuchnia staropolska); - zwiedzanie Sandomierza z przewodnikiem, zakończone kawą; - kolacja i nocleg w „Wojtasówce” (wspólne śpiewanie)
Wariant IV 2-dniowy dla grupy dzieci z opiekunem dla 10 osób	- śniadanie w „Wojtasówce” (produkty regionalne. - pobyt edukacyjno-relaksacyjny w „Szymanówce” - spacer po sadzie, degustacja owoców, konfitur, orzechowych ciasteczek, smażenie konfitur w sezonie; - artystyczna edukacja prozdrowotna „Ciśniemy Moc” u Przybyszów – degustacja świeżo tłoczonych soków owocowych, muzyka na żywo: akordeon, gitara, śpiew; - obiad w „Wojtasówce”; - warsztat robienia szarlotki: prowadzony przez Panią Halinę Wojtas, szarlotka do skosztowania i do zabrania na drogę
	- obiad z deserem w Vege Point (kuchnia wegetariańska); - zwiedzanie Sandomierza i plener malarski (Starówka, Góry Pieprzowe, napoje); - pizza na Górach Pieprzowych (wspólne śpiewanie i muzykowanie przy kolacji); - nocleg w Vege Point na wspólnym poddaszu
	- śniadanie w Vege Point: (vege kuchnia, świeże soki; - pobyt edukacyjno-relaksacyjny w „Szymanówce” - spacer po sadzie, degustacja owoców, konfitur, orzechowych ciasteczek. Smażenie konfitur w sezonie; - wizyta w „Izbie Regionalnej” w Wielogórze - poczęstunek praznalami i wiejskim chlebem, ludowe granie i śpiewanie; - artystyczna edukacja prozdrowotna „Ciśniemy Moc” (degustacja świeżo tłoczonych soków owocowych, muzyka na żywo - akordeon, gitara, śpiew); - obiad w Vege Point (hamburgery)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sandomierski Szlak Jabłkowy – oferta*, data dostępu: 11.07.2024 r.

W ostatniej, najbardziej aktualnej ofercie Szlaku wyakcentowane są następujące propozycje doświadczeń o akcencie silnie edukacyjnym [<https://szlakjablkowy.pl/oferty/>, 23.09.2024 r.]: specjalistyczne wycieczki do sadów i winnic – poznanie tajników sadownictwa i procesu powstawania win od momentu kwitnienia drzew i krzewów, przez zbiór owoców, po ich przetwarzanie; warsztaty edukacyjne „Ciśniemy Moc” z jabłek sandomierskich – promocja zdrowego stylu życia poprzez praktyczną naukę tłoczenia soków z jabłek; zdobywanie wiedzy na temat korzyści zdrowotnych płynących ze spożywania owoców; organizacja wizyt studyjnych dla grup – wizyty umożliwiające dogłębne zrozumienie istoty lokalnego sadownictwa i towarzyszących mu kultury i tradycji; a także wizyty obejmują zorganizowane wycieczki, spotkania z ekspertami oraz praktyczne warsztaty, które dostarczają wartościowej wiedzy i niezapomnianych wrażeń. Ponadto, atrakcyjne dla turystów kulinarnych mogą być pikniki w sadzie „Jabłkowy Raj” – propozycja spędzenia czasu na łonie natury w otoczeniu jabłoni; degustacje świeżych, soczystych jabłek prosto

z drzewa; podróż w poszukiwaniu smaków regionalnych – degustacja lokalnych specjałów, w tym różnorodnych produktów z jabłek, „które stanowią esencję regionu”. Z innych propozycji warto także wymienić aktywności na świeżym powietrzu (np. zajęcia jogi w sadzie) czy warsztaty artystyczne i plenery malarskie, w tym poszukiwanie inspiracji malarskich w przestrzeni sandomierskich sadów.

Z oferty edukacyjnej Szlaku korzystają różne grupy odbiorców, zarówno indywidualnych, jak i grupowych. Na ryc. 4 i 5 i 6 prezentujemy dwa przykładowe posty z funpage’a Stowarzyszenia „Sandomierski Szlak Jabłkowy”, pokazujące różnorodność tych grup i tematykę ich zainteresowań.



Ryc. 4 Grupa dzieci szkolnych na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym

Źródło: <https://www.facebook.com/sandomierskiszlakjablkowy/>, post z 26.09.2023 r., data dostępu: 24.09.2024 r.



Ryc. 5 Grupa członkiń Koła Gospodyń Wiejskich na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym

Źródło: <https://www.facebook.com/sandomierskiszlakjablkowy/>, post z 26.09.2023 r., data dostępu: 24.09.2024 r.

Sandomierski Szlak Jabłkowy – wnioski z wywiadu

Prezes Alicja Stępień jako główne cele edukacyjne Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego wskazała aktywne tworzenie atrakcyjnej oferty turystycznej, promowanie regionu i kultywowanie jego ogrodniczych tradycji. Równie ważne jest też łączenie turystyki z edukacją, kulturą i zdrowiem w zgodzie z globalnymi trendami w zrównoważonym rozwoju. Jest to możliwe głównie poprzez działania edukacyjne

dostępne na szlaku. Działania te są skoncentrowane w trzech obiektach szlaku apetycznego. Pierwszy z nich to wspomniana wcześniej „Izba Tradycji Ogrodniczych” w Obrazowie, gdzie od 2013 roku znajdują się m.in. przedmioty gospodarcze, narzędzia i sprzęt ogrodniczy oraz materiały źródłowe, stare zdjęcia, rękopisy i publikacje dotyczące wieloletnich tradycji ogrodniczych w regionie. To właśnie w tym miejscu organizowane są rozmaite wydarzenia (spotkania, wystawy, zajęcia edukacyjne, warsztaty), a także integracja lokalnej społeczności (także międzypokoleniowo). Drugim obiektem jest „Izba Regionalna” w Wielogórze. Utworzona została we współpracy z gminą Samborzec i Stowarzyszeniem Hipoterapeutycznym Stadniny Koni w Samborcu. Gospodarze zgromadzili w niej kolekcję przedmiotów związanych z życiem codziennym dawnej wsi. Ostatnim miejscem jest „Stary Młyn” w Trzykosach jest miejscem spotkań, szkoleń, warsztatów rękodzielniczych i galerii, w której mogą się zaprezentować lokalni artyści. Do najważniejszych aktywności o charakterze edukacyjnym prezes Szlaku zalicza: zwiedzanie sadów – poznanie procesu uprawy jabłek, od nasadzenia drzewa po sam zbiór owoców; warsztaty sadownicze – uczestnictwo w praktycznych warsztatach, takich jak przycinanie drzew czy robienie konfitur; bezpośredni kontakt z producentami – spotkania z lokalnymi rolnikami i producentami, którzy dzielą się swoją pasją i wiedzą; warsztaty kulinarne – uczestnictwo w warsztatach kulinarnych, gdzie uczestnicy mogą nauczyć się, jak przygotować dania z jabłek; wystawy i pokazy – odkrywanie lokalnej sztuki i kultury poprzez wystawy, pokazy i warsztaty artystyczne; wprowadzenie do winiarstwa – warsztaty i prezentacje na temat winiarstwa, prowadzone przez lokalnych ekspertów.

Prezes Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego uznała, że skuteczność działań edukacyjnych realizowanych w ośrodkach w Obrazowie, Wielogórze i Trzykosach znacząco wzbogaca ofertę turystyczną szlaku. Dynamicznie rozwijająca się turystyka edukacyjna, znajduje na szlaku wyjątkowe miejsce. W regionie w dalszym ciągu kontynuowane są tradycje sadownicze, przekazywane z pokolenia na pokolenie, tworzące żywe dziedzictwo i oferujące autentyczne doświadczenia, które są obecnie bardzo cenione przez turystów.

W kontekście tworzenia nowych inicjatyw najważniejszy jest duży potencjał rozwoju oferty edukacyjnej i badawczej. Chodzi tutaj głównie o współpracę z lokalnymi i regionalnymi szkołami i uniwersytetami, rozwijanie programów edukacyjnych dla dzieci i młodzieży oraz prowadzenie badań na temat sadownictwa i turystyki. Obecnie jednak szlak skupia się na dotychczasowych, prowadzonych już działaniach i planuje

przede wszystkim ich kontynuację. W związku z tym przyszłe i obecne działania mają prowadzić do profesjonalizacji usług na szlaku, rozwoju i pozyskania kadry do pracy w obszarze turystyki edukacyjnej.

Za istotną trudność w zarządzaniu produktami – także ofertą turystyczną – A. Stępień wymieniła rodzaj formy prawnej jaką jest w tym wypadku stowarzyszenie. Kierownictwo działań leży w kompetencji zarządu Stowarzyszenia Sandomierski Szlak Jabłkowy reprezentowanego przez prezesa Stowarzyszenia. Wyzwaniami są brak etatowego menadżera oraz potrzeba stałego motywowania i podsycania zaangażowania członków.

Sandomierski Szlak Jabłkowy nie współpracuje z innymi szlakami kulinarnymi w Polsce. Korzysta jednakże ze wsparcia samorządów (Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego, Starostwa Powiatowego w Sandomierzu i siedmiu urzędów gminy), instytucji (takich jak Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach, Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego Oddział Świętokrzyski, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach Oddział w Sandomierzu „Centrum Ogrodnicze”. Gminne Centrum Kultury oraz Gminna Biblioteka w Obrazowie, Jednostka Certyfikująca PNG Sp. z o.o. Cisów), organizacji (w tym Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego, Sandomierskiego Stowarzyszenia Rozwoju Regionalnego „Lokalna Grupa Działania”, Lokalnej Organizacji Turystycznej „Partnerstwo Ziemi Sandomierskiej”, Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego Oddział w Sandomierzu) i przedsiębiorstw (głównie lokalnych gestorów bazy noclegowej i gastronomicznej). Partnerzy ci bardzo przyczyniają się do rozwijania działań edukacyjnych na szlaku.

Sandomierski Szlak Jabłkowy uczestniczy aktywnie w targach, jarmarkach i wystawach turystycznych. Jest to zgodne z najlepszymi praktykami promocji i marketingu, umożliwiając dotarcie do szerokiego grona odbiorców i promocję produktów regionalnych. Współpraca z lubelską firmą Synergia wspomaga szlak szkoleniami oraz doradztwem marketingowym.

W bieżącym roku Sandomierski Szlak Jabłkowy opracował też nowe wersje ulotek promocyjnych całego szlaku, tras tematycznych oraz najważniejszych obiektów na szlaku. Zrewitalizowano i uaktualniono także stronę internetową. Sukcesywnie ukazują się też publikacje dotyczące szlaku np. artykuł w piśmie branżowym „Hasło

Ogrodnicze” nr 2/2024. Aktualnie w przygotowaniu jest też materiał w magazynie pokładowym PKP Intercity „W podróż”.

Na pytanie o międzynarodową współpracę w zakresie promocji i edukacji pani prezes odpowiedziała, że szlak korzysta z wielu projektów dofinansowywanych z funduszy unijnych. Aktualne działania w ramach projektu SYSTOUR Interreg Europe 2021-2027 zakładają zagraniczne podróże studyjne. W 2024 roku Sandomierski Szlak Jabłkowy został wyróżniony jako dobra praktyka w tym właśnie projekcie, który koordynuje Oddział Współpracy Gospodarczej i Projektów Europejskich w Departamencie Inwestycji i Rozwoju przy wsparciu Oddziału Turystyki w Departamencie Edukacji, Sportu, Turystyki i Spraw Zagranicznych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego. W projekcie uczestniczyło 7 instytucji z sześciu krajów Unii Europejskiej: Włoch, Polski, Węgier, Hiszpanii, Francji i Finlandii. Ideą całego przedsięwzięcia było wspieranie wymiany doświadczeń, promowanie nowatorskich rozwiązań i budowa potencjału instytucji uczestniczących w przygotowaniu i realizacji polityk rozwoju regionalnego w kontekście rozwoju zrównoważonej turystyki na terenach wiejskich. Podczas wizyt studyjnych w każdym z regionów prezentowane są innowacyjne i mające potencjał wdrożenia w innych miejscach produkty turystyki wiejskiej.

Jako osiągnięcie przez cały okres funkcjonowania szlaku jego prezes wymieniła także realizację dużego przedsięwzięcia turystycznego w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej (lipiec 2013 r.). W efekcie, bazując na 50 różnych atrakcjach zlokalizowanych na szlaku, zostało stworzone wspomniane pięć tras tematycznych: agroturystyczna, winiarska, artystyczna, apetyczna oraz aktywna (obecnie nieaktywna). Takie zróżnicowanie pozwoliło na wiele udoskonaleń oraz dało możliwość wyjścia do turystów z bardziej spersonalizowaną ofertą.

Sandomierski Szlak Jabłkowy w opinii turystów – wnioski z badań

Badania przeprowadzono w celu oceny zastosowania i skuteczności działań edukacyjnych i turystycznych owocowych szlaków turystycznych na przykładzie Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego. W badaniach wykorzystano kwestionariusz ankiety, udostępniony przez stronę Stowarzyszenia „Sandomierski Szlak Jabłkowy” na platformie społecznościowej Facebook oraz rozpowszechniony przez media społecznościowe grupie obserwującej profil. Zostały one przeprowadzone w okresie od

7 do 26 sierpnia 2024 roku. Ankieta zawierała 19 pytań. Jedno z nich było otwarte i dotyczyło uwag oraz sugestii dotyczących Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego. Wśród 18 zamkniętych pytań, 14 było jednokrotnego wyboru, a cztery wielokrotnego. Warunkiem wzięcia udziału w badaniu było minimum jednokrotne odwiedzenie Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego w przeszłości. – jak pokazało badanie 63% badanych odpowiedziało, że ma za sobą jedną wizytę na szlaku, dla 20% uczestników ankiety była to druga lub trzecia wizyta, natomiast 17% ankietowanych wskazało, że odwiedziło szlak więcej niż trzy razy.

W badaniu wzięło udział łącznie 106 respondentów, w tym 76 kobiet oraz 30 mężczyzn. Reprezentowali oni różne grupy wiekowe, co umożliwiło uzyskanie szerokiego przekroju opinii na temat szlaków turystycznych. Do badania przystąpiła jedna osoba reprezentująca najmłodszych respondentów, w wieku do 18 lat. Najliczniejszą grupę stanowili respondenci w wieku 36–55 lat, których było 58. Grupa 18–25 lat była reprezentowana przez 11 osób. Osoby w przedziale 26–35 lat to 19 respondentów. W grupie wiekowej 55–70 lat znalazło się 15 badanych, natomiast najstarsza grupa, powyżej 70 lat, objęła 2 osoby. W badaniu wzięły udział osoby z widoczną przewagą badanych z wykształceniem wyższym, których było 82. Respondenci, którzy mają wykształcenie średnie reprezentowani byli przez 17 osób, a grupa aktualnych studentów z wykształceniem średnim liczyła 4 osoby; respondenci z wykształceniem podstawowym, jak i zawodowym stanowili po jednej osobie.

Największą grupę respondentów: 48 osób stanowiły osoby z Podkarpacia. Kolejną liczną grupę reprezentowały 33 osoby z województwa świętokrzyskiego. Badani z województw: mazowieckiego, małopolskiego, wielkopolskiego, województwa lubelskiego reprezentowani byli przez 3-5 ankietowanych, a z województw: łódzkiego, warmińsko-mazurskiego, pomorskiego, opolskiego i kujawsko-pomorskiego było po 1-2 respondentów. Reprezentantów innych województw nie odnotowano. Ponad 40% respondentów wybrała się na szlak z rodziną lub znajomymi, lecz bez dzieci; z partnerem, partnerką, mężem lub żoną przyjechało 25% respondentów, 20% osób zabrało ze sobą na szlak dzieci, a 13% przyjechało w pojedynkę.

Przy pierwszym pytaniu ankiety – o atrakcje i działania edukacyjne, wykorzystane na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym respondenci mogli wskazać dowolną liczbę podanych propozycji. Jak się okazało, ponad połowa (57%) badanych podjęła decyzję o zwiedzeniu szlaku winiarskiego. Drugą najbardziej popularną atrakcją, którą wskazała także blisko połowa osób (48%), było zwiedzanie sandomierskich winnic.

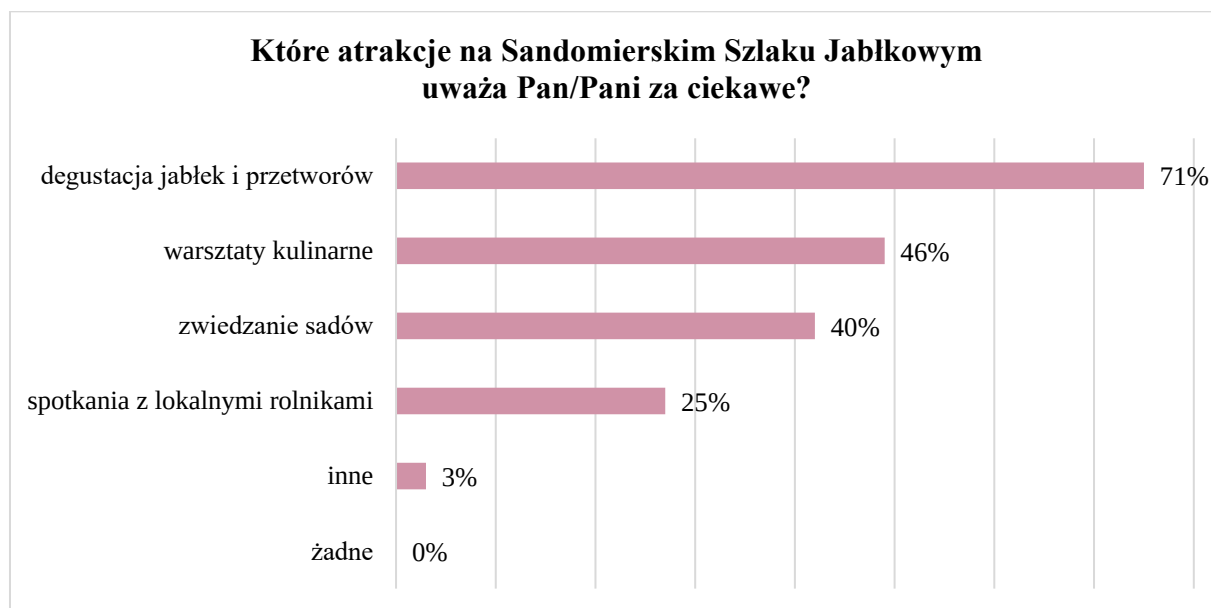
Zdecydowanie więc popularnością cieszy się temat alternatywny do jabłkowego, choć także oparty o owoce. Zwiedzanie „szlaku apetycznego” wybrała jedna czwarta (26%) osób, podobnie „szlaku agroturystycznego” i „szlaku artystycznego”, kolejno 25% i 23% badanych. Udział w „Dniach Św. Jacka” w Klimontowie oraz „Święcie Kwitnącej Jabłoni” w Samborcu potwierdziło tyle samo badanych, w odsetku 22% badanych osób, a 17% respondentów uczestniczyło w „Europejskim Święcie Jabłka” w Obrazowie. Po 13% ankietowanych skorzystało ze spotkań z lokalnymi producentami, a także z warsztatów kulinarnych. Udział w warsztatach artystycznych wzięło 8% ankietowanych, a podróż szlakiem z pomocą jednego z siedmiu dostępnych wariantów odbyta została przez 1% badanych. Wśród badanych znalazło się także 2% osób, które będąc na szlaku nie skorzystały z żadnych atrakcji (wykres 1).



Wykres 1. Wybór atrakcji lub działań edukacyjnych, z których korzystali turyści na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym

Źródło: opracowanie własne

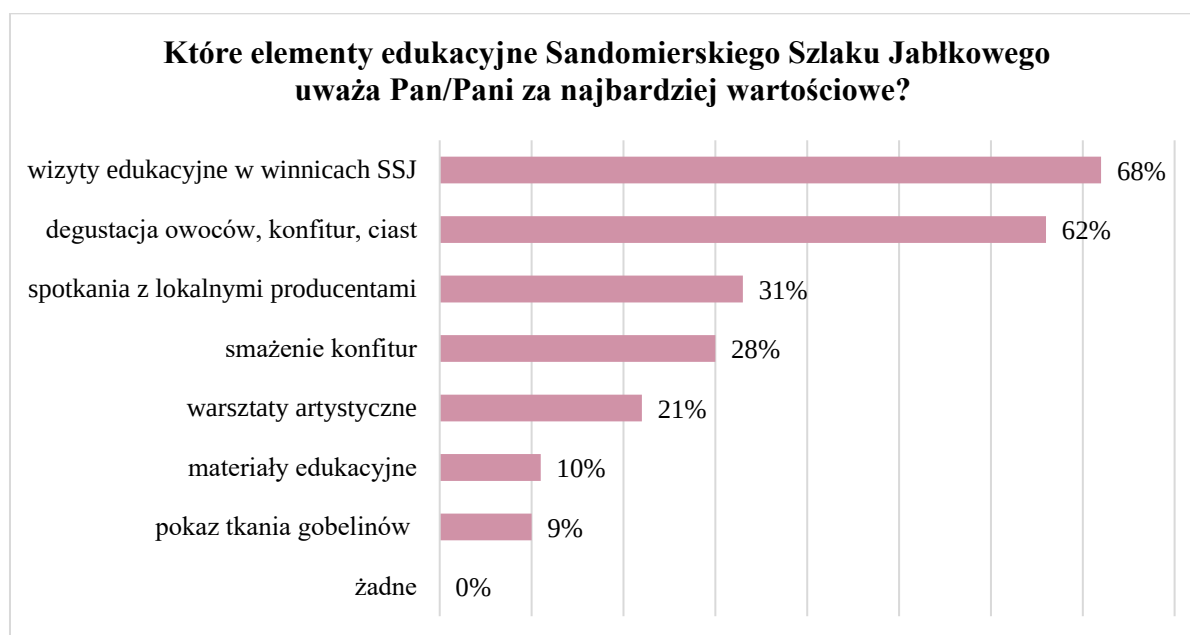
Na pytanie o ciekawe atrakcje turystyczne dostępne na szlaku, 71% ankietowanych zaznaczyło degustację jabłek i przetworów. Warsztaty kulinarne doceniła prawie połowa respondentów (46%), a 40% za interesujące uznało zwiedzanie sadów. Spotkania z rolnikami okazało się ciekawe dla 25% badanych. Odpowiedź „inne” wybrało 3% ankietowanych, w której wyszczególniona została degustacja win oraz serów sandomierskich (wykres 2).



Wykres 2. Opinia na temat ciekawych atrakcji na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym

Źródło: opracowanie własne

Jeśli chodzi o najbardziej wartościowe elementy edukacyjne Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego, to największą popularnością cieszyły się wizyty w winnicach ze zwiedzaniem, historią, prezentacją oraz degustacją win, z których skorzystało 68% badanych. Degustację owoców, konfitur i ciast wybrało jednak niewiele mniej, bo 62% ankietowanych. Spotkania z lokalnymi producentami okazały się wartościowe dla 31% badanych, natomiast 28% wybrało smażenie konfitur jako cenny element edukacyjny. Dla co piątej osoby (21%) ważnym działaniem na szlaku są warsztaty i pokazy artystyczne. Istotne znaczenie naukowe mają też dla nieco ponad jednej dziesiątej badanych materiały edukacyjne w formie broszur, plakatów i wydawnictw (wykres 3).



Wykres 3. Opinia na temat wartościowych atrakcji na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym

Źródło: opracowanie własne

W skali od 1-5 (gdzie 1 to słabo, a 5 to bardzo dobrze) trzy czwarte osób ocenia działania edukacyjne wysoko: ocenę „4” przyznała szlakowi blisko połowa (43%) badanych, a najwyższą ocenę w skali wybrała jedna trzecia (34%) osób. Wartość „3” została zaznaczona przez 14% badanych, a brak zdania na ten temat wyraziło 6% osób. Jakość działań została oceniona słabo (na ocenę „1” i „2”) zaledwie przez pojedynczy odsetek badanych.

Z kolei w przypadku oceny skuteczności działań na szlaku (także w skali 1-5), 67% badanych oceniło ją wysoko: 38% na ocenę „4” i 29% na „5” (29%). Ocenę „3” przyznało w tej kategorii 22% osób, a jedna dziesiąta badanych albo nie posiadało zdania w tym temacie (6%) albo oceniła skuteczność działań szlaku na poziomie „2” i „1”.

Poziom organizacji i dostępności informacji na Sandomierskim Szlaku Jabłkowym także otrzymał wysokie oceny (od 68% badanych): na poziomie „4” od 43% ankietowanych, a na poziomie „5” od jednej czwartej osób (25%). Kolejna jedna czwarta osób (23%) przyznała w tej kategorii odpowiedź „3”. Reszta osób (9%) wskazała „2” lub „1”.

Poziom obsługi turystycznej na szlaku (w tym działań edukacyjnych) jest najwyżej oceniany – na poziomie „4” i „5” widzi go 79% badanych (odpowiednio: 45% i 34% odpowiedzi). Wartość „3” wybrało 15% ogółu, pozostałe osoby przyznały ocenę „2” lub „1”.

Blisko 80% respondentów chętnie powróci na Sandomierski Szlak Jabłkowy w przyszłości. Osoby niezdecydowane stanowiły 16% badanych, a tylko kilka procent

badanych nie ma takiego zamiaru. Tym samym także, ponad 93% osób chętnie zarekomenduje szlak znajomym lub rodzinie. Bez zdania do pytania podeszło 7% osób, natomiast żaden z badanych nie odpowiedział negatywnie w temacie polecenia szlaku.

Ostatnie pytanie w kwestionariuszu było otwarte i dotyczyło ewentualnych uwag, komentarzy lub sugestii dotyczących Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego, w szczególności jego programu edukacyjnego. Udzielenie odpowiedzi na to pytanie nie było obowiązkowe i dokonało jej niecałe 10% badanych. Respondenci wymienili tu konieczność zwiększenia działań promocyjnych, szerszą reklamę a także zainteresowanie szlakiem jabłkowym przez miejscowe samorządy, regionalne i krajowe mass media. Jeden z respondentów skomentował zalety szlaku jako „innovacyjny pomysł na produkt turystyczny z ciekawym i malowniczym krajobrazem, wędrówkami oraz kuchnią regionalną”.

Podsumowując, na drodze analizy można zauważyć, że Sandomierski Szlak Jabłkowy cieszy się dużym zainteresowaniem wśród turystów, co potwierdza istotną rolę tego szlaku zarówno jako atrakcji turystycznej, jak i narzędzia edukacyjnego.

Przeprowadzone badania jednoznacznie wskazują, że turyści odwiedzający Sandomierski Szlak Jabłkowy wykazali podczas podróży szczególne zainteresowanie możliwością zwiedzania szlaku winiarskiego i sandomierskich winnic. Fakt, że aż 105 z 106 ankietowanych było powyżej 18. roku życia, może tłumaczyć ich preferencje w zakresie edukacyjnych aspektów turystyki związanej z winem. Choć niektóre sandomierskie winnice oferują warsztaty z produkcji soku winogronowego jako alternatywę dla najmłodszych, turystyka na tym szlaku wydaje się być skierowana głównie do dorosłych, co ogranicza jej edukacyjną wartość dla dzieci. Wyniki badań pokazują również, że najwięcej respondentów, bo blisko trzy czwarte, uznało wizyty edukacyjne w winnicach za najbardziej wartościowy element edukacyjny szlaku. Zwiedzanie winnic, poznawanie ich historii, prezentacje win oraz degustacje stanowią główne atrakcje, które przyciągają turystów i są wysoko oceniane pod względem edukacyjnym. Również degustacja owoców, konfitur oraz ciast cieszyła się uznaniem wśród większości turystów, co podkreśla znaczenie autentycznych, sensorycznych doświadczeń w edukacji turystycznej. Spotkania z lokalnymi producentami oraz możliwość uczestnictwa w smażeniu konfitur na żywo także zostały także docenione. Wyniki pokazują także, że interaktywne i praktyczne formy edukacji są bardziej atrakcyjne i przyciągające dla turystów niż tradycyjne materiały edukacyjne.

Zakończenie

Dzięki przeprowadzonym badaniom można stwierdzić, że Sandomierski Szlak Jabłkowy pełni istotną rolę, zarówno jako atrakcja turystyczna, jak i narzędzie edukacyjne, operujące szerokim zakresem dobrze prosperujących programów edukacyjnych i produktów turystyki kulinarnej. Duże zainteresowanie szlakiem wskazuje na jego wysoką atrakcyjność i zdolność przyciągania turystów. Skoro znaczna większość z nich wyraziła chęć ponownej wizyty na Szlaku, podkreśla to ich zadowolenie z dotychczasowych doświadczeń oraz pragnienie dalszego zgłębiania wiedzy na temat lokalnych tradycji i produktów. Także przytoczone przez panią prezes Stępień aktualne działania, ulepszenia, a także udział w wielu innowacyjnych projektach, świadczą o dążeniu do poprawy atrakcyjności szlaku.

Badania wykazały, że turyści odwiedzający Sandomierski Szlak Jabłkowy wykazują szczególne zainteresowanie towarzyszącym mu szlakiem winiarskim, co może być związane ze znaczną większością osób dorosłych wśród badanych. Równie wysoko badani ocenili aspekty wizyt w winnicach, z opcją zwiedzania, poznawania historii i degustacji, co podkreśla znaczenie interaktywnych i praktycznych form edukacji turystycznej dla dorosłych. W tym miejscu zauważamy konieczność powtórzenia badań m.in. wśród rodzin z dziećmi oraz wśród samych dzieci – w ramach studiów nad dzieciństwem, by otrzymać także spojrzenie innego gościa Szlaku. Mniejsza popularność tradycyjnych materiałów edukacyjnych wśród badanych, takich jak broszury, sugeruje, że autentyczne, sensoryczne doświadczenia mają dla turystów największą wartość edukacyjną.

Wysokie oceny jakości usług na Szlaku potwierdzają jego skuteczność, choć istnieje przestrzeń do dalszej poprawy. Respondenci zauważają potencjał do udoskonalenia organizacji, dostępności informacji oraz poziomu obsługi, co mogłoby przyczynić się do jeszcze wyższego poziomu satysfakcji. Niemniej jednak, jak wynika z wywiadu z Prezes Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego, prace nad poprawą obecności szlaku w mediach cyfrowych są w toku, czego dowodem jest zmiana i aktualizacja strony internetowej szlaku. We współpracy z lubelską firmą Synergia pracuje również nad strategią promocji oraz jest wspomagany szkoleniami i doradztwem marketingowym, które mogą zwiększyć rozpoznawalność Szlaku zarówno w kraju, jak i poza jego granicami.

Podczas realizacji badań nad skutecznością działań edukacyjnych i turystycznych Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego napotkaliśmy na kilka istotnych

ograniczeń. Pierwsze – wspomniane powyżej, czyli fakt, że badanie skupiło się głównie na dorosłych turystach, co ograniczyło ocenę atrakcyjności i wartości edukacyjnej szlaku dla młodszych grup wiekowych. Ponadto większość respondentów pochodziła z południowej Polski, głównie z województw podkarpackiego i świętokrzyskiego, co wpłynęło na generalizację wyników na inne regiony kraju. Dodatkowo, metody zbierania danych, takie jak ankiety i wywiady, mogą wprowadzać subiektywność w odpowiedziach uczestników, co może ograniczać pełne odzwierciedlenie rzeczywistych doświadczeń.

Z perspektywy osobistej, przeprowadzenie tych badań było dla nas niezwykle cennym doświadczeniem. Pozwoliło nie tylko zgłębić temat szlaków owocowych i ich wpływu na turystykę oraz edukację, ale również zrozumieć ich szerszy kontekst w rozwoju regionalnym i promowaniu lokalnych produktów. Mamy nadzieję, że wyniki tej pracy przyczynią się do dalszego rozwoju Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego, a tym samym i innych szlaków owocowych w Polsce, a także skłonią do kolejnych badań w obszarze turystyki i edukacji.

Bibliografia

- Buczowska-Gołąbek K., Dominik P., Kociszewski P., 2018, *Kulinaria wizytówką regionów turystycznych*, Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Warszawa
- Chmielowiec J., 2024, *Edukacja na turystycznych szlakach owocowych w Polsce*, praca magisterska napisana pod opieką Karoliny Buczkowskiej-Gołąbek, Katedra Turystyki i Rekreacji AWF w Poznaniu
- Dahl B., 2019, *Food routes, trails and tours*, w: Dixit S.K. (red.), *The Routhledge Handbook of Gastronomic Tourism*, Routhledge, s. 403-410.
- Dominik P., 2016, Edukacyjna rola szlaków kulinarnych, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 12, ss. 282-296.
- Dominik P., Zadrozna D., 2014, *Szlak kulinarny jako produkt turystyczny*, w: Dominik P. (red.), *Szlaki kulinarne jako element turystycznej atrakcyjności regionu Mazowsze*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, s. 11-30
- <http://szlakjablkowy.pl/> – oficjalna strona Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego, data dostępu: 7.07.2024 r., 17.07.2024 r. oraz 23.09.2024 r.
- https://szlakjablkowy.pl/wp-content/uploads/2024/02/SSJ-Logo_mniejsze.png, data dostępu: 26.08.2024 r.
- <https://www.facebook.com/photo/?fbid=824625129707183&set=a.330466275789740,funpage> Stowarzyszenia „Sandomierski Szlak Jabłkowy”, data dostępu: 24.09.2024 r.
- <https://www.facebook.com/photo/?fbid=842456591257370&set=pcb.842460091257020,funpage> Stowarzyszenia „Sandomierski Szlak Jabłkowy”, data dostępu: 24.09.2024 r.
- Jabłka sandomierskie*, 2018, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/jablka-sandomierskie>, data dostępu: 10.07.2024 r.
- Kilka słów o regionie*, <https://www.sadsandomierski.pl/pl/home/o-regionie>, data dostępu: 24.09.2024 r.

- Kruczek Z., 2011, *Szlak oscypkowy w Małopolsce. Droga od pomysłu do produktu turystycznego*, w: Włodarczyk B., Krakowiak B., Latosińska J. (red.), *Kultura i Turystyka. Wspólna droga*, ROT WŁ, Łódź, s. 101-112
- Kurek P., 2008, *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Long L., 2010, *Culinary Tourism: A Folkloristic Perspective on Eating and Otherness*, (w:) Long L. (red.), *Culinary Tourism*, The University Press of Kentucky, Lexington, ss. 20-50.
- Sandomierski Szlak Jabłkowy – oferta, <http://old.szlakjablkowy.pl/oferta.html>, data dostępu: 11.07.2024 r.
- Strategia działania SSJ na rok 2024 i kolejne lata, <http://old.szlakjablkowy.pl/strategia2024.html>, data dostępu: 10.07.2024 r.
- Woźniak M., Batyk I., 2017, *Szlaki kulinarne jako forma konkurencyjności oferty turystycznej*, Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula, nr 54(3), Warszawa, s. 98-111.
- Woźniczko M., Jędrysiak T., Orłowski D., *Turystyka kulinarna*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2015
- Žuromskaite B., Dačiulytė, R., 2015, *Znaczenie programów edukacyjnych dotyczących chleba w popularyzacji turystyki kulinarnej na Litwie*, [w:] Krakowiak B., Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wokół wspólnego stołu*, Wyd. Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź, ss. 273-290.

Education on Fruit Tourist Trails in Poland – The Example of the Sandomierz Apple Trail

Abstract

This publication aims to analyze the educational activities related to the Sandomierz Apple Trail, one of four examples of fruit tourism trails in Poland. The choice of topic stems from the fact that fruit tourism trails in Poland are still not widely promoted and rarely researched, despite their growing importance. The lack of detailed analyses of their educational role created the need to fill this research gap.

The study of educational activities in tourism on the Sandomierz Apple Trail was based on a critical analysis of literature and online sources, as well as qualitative research methods: an interview with the Trail coordinator and field research (participant observation). Quantitative methods were also applied: a diagnostic survey using a questionnaire conducted among tourists visiting the Trail.

The research results showed that the Sandomierz Apple Trail enjoys significant interest from tourists, who rated its attractions and educational activities highly. The majority of respondents expressed a desire to revisit, indicating satisfaction with their experiences. An important conclusion is that tourists showed particular interest in the opportunity for wine tourism available through the wine route, emphasizing the need for further development of this part of the offer. The analysis also revealed a need to intensify promotional activities along the trail, as well as conducting similar studies among families with children and children themselves.

Keywords: Culinary tourism, Culinary trails, Fruit tourist trails, Education, Sandomierz Apple Trail